

első kísérletévé avatják a művet. Az utószó végén Kőszeghy Péter – a kritikai kiadás műfaja által megkövetelt – önfelgyelme mögül előbújik egy expliciten interpretatív megjegyzés. Rövid, ám rendkívül elgondolkodtató és messzire előretökintő megfontolása szerint „a *Theagenes és Chariclia* Zrínyi s kivált Gyöngyösi felé nyit utat, sajátos formai megoldásaival, nyelvezetével Arany Jánosig s tovább mutat előre” (330–331). Jelen kiadvány tehát igencsak értékes forrás a régi magyar irodalomtörténet-írás számára. Legfőképp azon kutatási irányok esetében, melyek a különböző regiszterek komplex viszonyának vonatkozásait, vagy éppen a szóbeliség és írásbeliség művelődési alakzatai közti szintén nem egyszerű átmeneteket vizsgálják. Ez a mű tehát – egy jellegzete-

sen 16. századi műfaj utóéletének részeként – segíthet annak feltárásában, hogy miként öröklődött tovább a széphistória regiszter-keverő sajátossága. Másfelől – kapcsolódva az előbbihez – a 17. század egyik legmeghatározóbb életművének előtörténeti kontextusát is árnyalhatja. Az utóbbi évtizedekben megújuló kutatások tanulságai szerint Gyöngyösi István költészete – a széphistóriához hasonlóan – eltérő jellegű vonulatok (ebben az esetben a klasszikus retorikai-poétikai örökség és a popularitás jegyei) ötvözésére volt képes. Milyen hagyományok tették ezt lehetővé? Többek közt erre világíthat rá a Czobor-féle *Chariclia* is, melynek átdolgozását és kiegészítését később éppen maga Gyöngyösi végezte el.

Sebestyén Attila

NAPLÓK ÉS ÚTLEÍRÁSOK A 16–18. SZÁZADBÓL

Közéteszi Szelestei N. László, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 1998, 204 l. (Historia Litteraria, 6).

Kellemes meglepetés, hogy akad kiadó, amely hajlandó múltunk emlékeit eredeti nyelven közzétenni, csakis szakemberek számára. Három napló szerepel itt és két útleírás, egy magyar, a többi latin, kis részben cseh (szlovák) nyelvű. Első helyen egy 1564-es Eber-féle kalendárium Kokavai Bereck (Briccius Kokavinus) sárosi lelkész által kezdett, jól és kevésbé ismert személyek által 1802-ig folytatott bejegyzéseinek sora. A kötetnek valaha nagy fontosságot tulajdoníthattak, mert öt másolata maradt ránk a 18. századból, azóta azonban nem került szóba, az eredeti pedig csak most bukkant fel Miskolcon. A második írás szerzője, Nagyalvi Gergely, az ismertebb személyiségek közé tartozik,

diáriumáról eddig csak hallani lehetett. Az idősebbik Hodik János, a püspök (akit Szinnyi két utaló között elveszített: „Hadik lásd Hodik”, „Hodik lásd Hadik”) Zoványi szerint megörökitette a Hajnal Mátyással való vitájának lefolyását, de hogy hol, az eddig nem volt tudható; most itt a szöveg, naplójába beépítve. Csáky Péter (1720–29-ben beregi főispán) és az első sorban mecénásként neves Radvánszky László futólag emlegetett útinaplói is most válnak hozzáférhetővé.

Kokavai kalendáriumának eseménydús történetéről az egyik legutolsó tulajdonos tudósít. Eszerint a sárosi lelkész után (aki emlékeit 1562-ig vezeti vissza) 1620-tól Matthaai Menyhért veresalmási lelkész-

hez, aztán Lang Jánoshoz került Merénybe (Wagendrüssel), majd (1723–25 körül) Sándorffy Mihály rosnói magyar kántorhoz; tőle vásárolta meg (valószínűleg 1745-ben) Maior Pál ottani prédikátor, akitől 1781-ben fia, Tamás örökölte, s mindezt följegyezte 1801-ben Gömörpanyiton. Innen kerülhetett a közeli Miskolcra. Ámde a jelek szerint Kokavai 1569 legvégén vagy meghalt, vagy a könyvet kiengedte a kezéből, mert annak nyoma eltűnik belőle, és az 1570–80-as évekből csak rövidke, az országos eseményekre vonatkozó adalékok akadnak. Az 1590-es évektől azonban megint megjelennek a helyi és személyes vonatkozások. Voltak tehát tulajdonosok ez időben is, mégpedig 1594–95-ben Bocatus János, aki néhány önéletrajzi adalék mellett egyik, a Csonka-féle kiadásban 2. szám alatt közölt költeményének keletkezési körülményeiről is szól, utána, 1596 és 1643 között az említett Matthaei Menyhért, 1674–75-ben pedig a leibici Demeter András. 1644 és 1673, 1676 és 1722 között, majd 1726-tól 1800-ig nincs bejegyzés. Hozzáteszem, hogy 1754-ben Laucsek Márton, a reformáció történeti dokumentumainak buzgó gyűjtője, aztán pedig Wagner Károly vett róla másolatot (ma mindkettő az OSZK-ban), és rajtuk kívül még hárman a 18. században. Csak ebből az áttekintésből is látható, hogy nem csekély értékű forrással van dolgunk Liptó, Szepes, Sáros 16–17. századi hely-, de főleg család-, vallás- és művelődéstörténetére nézve. A magyar és egyetemes történeti jegyzetek ugyan szokás szerint visszamennek a 373. évig, a krónikás magyarság európai megjelenéséig, ezekben azonban újdonság nincsen, hacsak a protestáns nézőpont nem az. Szelestei a naponként szétszórt bejegyzé-

seket időrendbe szedte, a lehetőség szerint kézhez is kötve. Az idézett dátumokból úgy látszik, hogy ha nem is sikerült minden sort személyhez kötnie, a fenti névsor a tulajdonosok ill. bejegyzők teljes listáját tartalmazza.

Nagyfalvi Gergely (akkor győri püspöki vikárius) egy omniáriumot hagyott maga után az 1620-as évekből, benne elküldött leveleinek impúruma (zömmel Dallos Miklóshoz, Pázmány Péterhez, Preiner Jánoshoz), naplószerű részletekkel, önéletrajzi jegyzetekkel; beszámol az egyházi élet meg a bethleni idők eseményeiről, elelmélkedik fölöttük, olvasmányaiából jegyez ki gondolatokat (Tassót, Bodint is idézi, az előbbit olaszul).

Hodik naplójából az 1620-as évekre vonatkozó rész szerepel itt, nyilván azért, mert 1627. december 27-én zajlott le Biccse Esterházy Miklós és számos hallgató jelenlétében vitája Hajnal Mátyással. A tárgyilagosnak látszó beszámolóiból kiderül, hogy nem sikerült patrónusát meggyőznie a maga igazáról, és alkalmasint ennek lett folyománya, hogy a következő év február 4-én Tasi Gáspár tudatta vele, hogy többé nincs helye a parókián.

Csáky magyar nyelvű útinaplója, bizony, érdektelen. 1721 tavaszán–nyarán Velencében járt. Megtapasztalta a rossz utakat, a fogadókat, látott hatkörmű lovat, szép templomokat, vízi mesterségeket, magas tornyot. Van még néhány önéletrajzi, családtörténeti vonatkozású jegyzete az 1716–1727 közötti évekből.

Más típus Radvánszky László. Ő Selmecbányáról indul 1726. május végén Bécsbe, majd tovább, és július közepén érkezik Velencébe, ahol tíz napot tölt. Természetesen ő is megnézi útközben is, ott is (egy németül tudó olasz szolgálta kísé-

retében) a templomokat, a palotákat, megtisztelteti az ereklyéket, megbámulja az Alpokban az akkor még ott ugránczó vadkecskét. Azonban érdeklődése jóval túlmegegy a szokott határon. Bécsben elmegy az operába, Velencében olasz énekeseket hallgat (egy Apollónia nevű énekesnőt csodálattal), gondolázik a lagúnán, ellátogat a botanikus kertbe. És ami több, bemegy a bécsi porcelángyárba, a kétszáz munkást foglalkoztató hainburgi dohánygyárba, tanulmányozza Eisenerzben a vasbányákat, a kohókat, megnézi, hogy hogyan készítik Muranóban az üveget, a velencei pékségben a „panis bis cotti”-t. Fölkeresi Giacomo Facciolati teológiaprofesszort, akivel elbeszélget az arisztotelészi filozófia megreformálásáról, és kap tőle néhány dedikált könyvet. Szeptember elején ér haza. Az utazás félelmei és nehézségei (kátyúk, zsványok) őt is megviselik, de – mint mondja – „ea est ratio peregrinationis, ut ipsa aviditas incommoda quaevis grata et iucunda reddat”. Szepsi Csombor jut az eszembe.

Ami a szövegközlést illeti, az igen magas színvonalú. Kevés a hiba, a látható félreolvasás (a sok „Matthaei” mellett azért mégis akad egy „Matthiae”, „Aureliani”, „perfligatus” kétszer is, „Saswarberi” nem „Sasvárberény”, hanem a híresneves Sásvár bég). Nem lehetett gyerekjáték a személyek és a többnyire torz helynevek azonosítása. Az elírásokat – úgy látszik – nem (vagy nem mindig) javítja, hanem tesz melléjük szögletes zárójelben kérdő-, néha felkiáltójelet (például a 144. lapon „remiges” helyett áll „regniges [?]”). Így aztán kritikai jegyzet egy sincs a kötetben; a szerzői javítások, törlések is be vannak építve a szövegbe. Egyébként a kiadvány egészében is roppant ökonomi-

kus: két lapnyi előszó, igaz, magyar, német, szlovák nyelven, a szövegek, egy névmutató, talán ha két lábjegyzet; ennyi az egész. A részletesebb elemzéseket Szellestei máshová ígéri. Kissé talán túlságosan is precíz. Fölösleges és főleg zavaró a mindennapos latin rövidítések kurzív feloldása. Tudniillik azt hinném, hogy a kiugró betűtípussal szedett szövegrész valami tartalmilag fontosat vagy nevet, idézetet, effélet tartalmaz, és rögtön rá is szökik a szemem, ámde többnyire éppen a legsúlytalanabbat találom: „*Illustrissima Vestra Dominatio vel Reverendus Dominus*”.

Egy lényegesebb problémát (kifogást) kell szóvá tennem, amely föltehetően elsősorban nem a sajtó alá rendezőre, hanem a kiadóra tartozik, de az előbbire is annyiban, hogy egy pár szavas tájékoztatással legalább a méregfogat kihúzhatta volna. Az írások – Kokavinus naptárát kivéve – részben biztosan nincsenek, részben talán nincsenek teljes terjedelmükben közölve. Ebből következik, hogy senki sem tudhatja, birtokába jutott-e mindannak, ami az ő számára fontos, az eredeti kézbevétele (vagy a teljes közzététel) tehát nem spóroljuk meg. Áll ez főleg a gazdag tartalmú Nagyfalvi- és Hodik-naplóra. Az egyik bevezetésében olvassuk, hogy „a terjedelem szabta korlátok miatti kihagyásokat pontokkal jelöljük”, a másiktól csak az 1620-as évekre vonatkozó anyag kerül közlésre. Azonban a pontok ott vannak az ígéret szerint teljességgel adott darabokban is, méghozzá bőven. Például a 143. lapon – Hodik, 1620-as évek – hat helyen, ahol az első sor a kézirat 221. lapjáról van idézve, az utolsó a 239.-ről, a kihagyott rész tehát igencsak tetemes lehet. Ha jól látom, a húszas évekből is csak annak a bizonyos vitának az anyaga van itt egészé-

ben. Nem tudni, mi van az első 220 lapon, illetve befejeződik-e a napló a 334.-en (1631-nél), ott ugyanis nincsenek pontok. E két jelentős dokumentum tekintetében tehát a jelen kötet elsősorban a kíváncsiságot és a kiadás igényét ébreszti fel. A másik kettőnél nem esik szó arról, hogy mi-

lyen arányban van közölve. Csáky Péter diáriuma minden pont nélkül a 41. kézirati levéltől a 63.-ig tart, Radvánszkyé is a kézirat 43. lapján kezdődik. Mi van az elején? Nem ártott volna a dokumentumok kissé részletesebb ismertetése.

Kulcsár Péter

SZÉCHÉNYI FERENC ÉS CSEHORSZÁG

Válogatta és a bevezető tanulmányt írta Richard Pražák, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Deák Eszter, Erdélyi Lujza, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, 2003, 233 l. (Nemzeti Téka).

Többszörösen fontos kötetet szerkesztett meg, cseh–magyar közös vállalkozásban, a hungarológiai kutatásairól méltán ismert brnói tudós, Richard Pražák, két, Széchényi Könyvtárban dolgozó munkatársával, a német szövegeket gondozó Deák Eszterrel és a latin textusokat közreadó Erdélyi Lujzával. Fontos elsősorban azért, mert a magyar művelődés önlegitimációs aktusainak egyik leglényegesebb tényezője, a magyar(országi) kultúra kiépítését szorgalmazó intézményrendszer szerveződésének egyik lényeges részletkérdéséről juthatunk megbízható információkhoz. Fontos továbbá azért, mert Széchényi Ferenc perspektivikus kultúra-elméleteiről kaphatunk képet, azt a közép-európai művelődési elméletet ismerhetjük meg, amely a magyar és a Habsburg monarchián belül más (nemzeti) kultúrában részes személyiségeket a felvilágosodás kultúrákötésének szellemisége révén kívánja egymás közelébe hozni. És nem utolsósorban fontos azért, mert ennek a kultúrákötésnek tartalmi vonásai körvonalazódnak ebben a kötetben, részint az arisztokratikus (családi-személyes) kapcsolatoknak a művelődéstörténetbe való átfordítása révén, részint a könyvtár-

építés hétköznapijai, a „szerzeményezés” nyomon kísérése során. S bár Berlász Jenő, majd rövidebb összefoglalásában Somkuti Gabriella kutatásai feltárták az Országos Széchényi Könyvtár történetének egyes fázisait, illetőleg alakulástörténetének irányvonalait, Richard Pražáknak a cseh–magyar tudósi kapcsolatokat tárgyaló értekezései, akár a jelen kötetnek kiválóan dokumentált előszava kiegészítik és kiteljesítik mindazt, ami a magyar intézménytörténetből ismerősnek tetszik. Módszertanilag pedig azt igazolják Pražák művei, hogy a 18–19. század fordulóján egyfelől a Hungarus- és a Bohemus-patriotizmus számos ponton érintkezhet, másfelől a tudományfejlesztés, a kultúraszervezés felvilágosodott tartalmában létezhet olyan kulturális közösség, amelyben a nemzeti vonatkozások nem semlegesítik vagy oltják ki a más nemzeti vonatkozásokat, éppen ellenkezőleg: a „nemzeti” vonatkozások egy felvilágosodott Gelehrtenrepublik (tudós köztársaság) létrejöttét eredményezhetik. Többek között Pražák kutatásaiból tudjuk, hogy ennek miféle cseh–magyar előzményei vannak, ezúttal azonban Széchényi Ferenc személyiségére és tevékenységére koncentrálva, a